

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "СУБ'ЄКТ ІНФОРМАЦІЙНИХ БАНКІВСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН"

У статті розглянуто теоретичні питання визначення суб'єкта інформаційно-банківських правовідносин, запропоновано авторське визначення.

Ключові слова: суб'єкт права, суб'єкт правовідносин, суб'єкт інформаційних правовідносин, суб'єкт інформаційних банківських правовідносин.

У сучасних умовах однією з найважливіших і складних проблем можна визнати проблему законодавчого і в цілому нормативно-правового визначення та врегулювання інформаційних правовідносин у банківській сфері. Широке застосування новітніх інформаційно-комп'ютерних засобів і телекомунікаційних мереж, розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій сприяли підвищенню ролі інформації й формуванню нового ресурсу життєзабезпечення діяльності людей – інформаційного ресурсу. Ці процеси призвели до трансформації сформованих традиційних для права соціальних норм і відносин та появи нових відносин, що відображають особливі умови й правила поведінки різних суб'єктів в електронно-інформаційному середовищі, тобто інформаційних правовідносин. Дослідженню самого поняття інформаційних правовідносин, їх змісту, суб'єктного складу та об'єктів присвячено достатньо уваги українськими та зарубіжними науковцями. Зазначені проблеми розглядали в своїх наукових працях І.В. Арістова, В.А. Копилов, О.В. Кохановська, М.М. Рассолов та ін. Проте проблеми визначення поняття суб'єкта інформаційних правовідносин у сфері банківської діяльності на сьогодні висвітлено недостатньо.

Визначення поняття "суб'єкт інформаційних банківських правовідносин", встановлення його співвідношення з іншими суміжними поняттями, аналіз та уточнення існуючих класифікацій суб'єктів мають значення для науки інформаційного права та практики банківської діяльності, оскільки надає можливість дослідити суб'єктний склад інформаційних правовідносин і виявити його особливості, з'ясувати обсяги суб'єктивних інформаційних прав та обов'язків у банківській сфері. У практичній площині це дає змогу окреслити коло осіб, які вступають у ці відносини, дії яких, підпадаючи під регуляторний вплив норм фі-

нансового права, мають юридично значущі наслідки. Тільки такі особи, будучи наділені інформаційними повноваженнями в банківській сфері, можуть виступати суб'єктами інформаційних банківських правовідносин, реалізуючи ці повноваження.

Мета статті – на основі аналізу результатів загальнотеоретичних та галузевих досліджень дати визначення поняття суб'єкта інформаційно-банківських правовідносин, окреслити коло таких суб'єктів.

До актуальних та проблемних питань суб'єктів правовідносин неодноразово зверталися у своїх працях науковці не лише з теорії держави та права, а й галузевих юридичних наук, зокрема В.Б. Авер'янов, О.Ф. Скакун, Р.Й. Халфіна, Ю.С. Шемшученко та ін. Однак, незважаючи на це, зазначені питання все ще потребують подальших як загальнотеоретичних, так і галузевих досліджень, оскільки суб'єкти правовідносин є первинним [4, с. 93–118] або основним [8, с. 294] елементом правовідносин.

Наявність різних підходів щодо визначення поняття "суб'єкт правовідносин" у теорії держави та права вплинула на галузеві юридичні науки, у тому числі інформаційне право. Таке існування різних підходів створює певні труднощі в застосуванні не лише цього терміна, а й суміжних з ним понять, які досить часто ототожнюють. Тому відмежування суміжних понять та надання їм наукових визначень дасть змогу вирішити завдання досягнення термінологічної єдності, але й це ще не означає вирішення термінологічного завдання, оскільки йдеться про систему понять та співвідношення елементів цієї системи. Точне визначення змісту кожного із взаємозалежних понять необхідно не лише для стрункості теоретичних побудов, а й для правотворчої та правозастосовчої діяльності. Не заперечуючи різноманіття точок зору щодо співвідношення зазначених понять, Р.Й. Халфіна справедливо звертає увагу на те, що назріла потреба приведення їх у певну систему [9, с. 116, 118].

М.М. Рассолов зазначає, що суб'єктом інформаційного права є, передусім, конкретна особа, громадянин, що бажає й може брати участь в інформаційних правовідносинах. У подальшому автор зауважує, що в практичній інформаційно-правовій діяльності інколи поняття суб'єкта інформаційного права розчленовується на дві категорії – суб'єкт права і суб'єкт обов'язків в інформаційній сфері. Суб'єктом інформаційного права є конкретна особа, яка має лише інформаційні права і не має обов'язків. Суб'єктом же обов'язків є особа, яка має обов'язки, але користується незначним колом прав або за певних умов не користується правами [5, с. 43]. Такий поділ на суб'єктів прав та суб'єктів обов'язків у галузі інформаційно-правової діяльності не завжди є виправданим унаслідок єдності й взаємозв'язку суб'єктивних інформаційних прав та обов'язків у банківській сфері.

У теорії права склалися два підходи щодо співвідношення понять "суб'єкт права" та "суб'єкт правовідносин". Згідно з першим, ці поняття є рівнозначними [7, с. 517] або тотожними однопорядковими [3, с. 83]. Під суб'єктами правовідносин розуміють окремих індивідуумів й організації, які відповідно до норм права є носіями юридичних прав та обов'язків [11, с. 309] або на підставі юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин – носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [2, с. 395]. Разом з тим, у юридичній літературі автори розмежовують поняття "суб'єкт права" та "суб'єкт правовідносин" [1, с. 20]. Найбільший рівень абстрактності з перелічених категорій, як стверджує О.І. Харитонова, безумовно, має поняття "суб'єкт права". При цьому "право" трактується як складова цивілізації, об'єктивна категорія, що охоплює всю сукупність загальнообов'язкових норм та правил поведінки, котрі існують у певному суспільстві, тобто виступає як категорія об'єктивна, що дає підстави зробити уточнення – "суб'єкт об'єктивного права". У такому трактуванні суб'єкти права виступають як особи, що мають правосуб'єктність. Таким чином, суб'єкт об'єктивного права має потенційну здатність вступати в правовідносини, для чого він наділяється об'єктивним правом відповідною здатністю, котру іноді називають "правоздатністю", але яка точніше, мабуть, може бути охарактеризована за допомогою більш широкої категорії – "правосуб'єктність" [10, с. 92].

Оскільки суб'єктами правовідносин можуть бути лише особи, які наділені правосуб'єктністю, то поняття "суб'єкт права" та "особа, яка наділена правосуб'єктністю" в принципі збігаються. Щоб стати суб'єктом правовідносин, особа має пройти два етапи наділення юридичними властивостями (якостями). По-перше, набути якості су-

б'єкта права як потенційного суб'єкта (учасника) правовідносин через наділення правосуб'єктністю; по-друге, набути додаткових якостей юридичного характеру в конкретній юридично значущій ситуації – здатності реалізовувати суб'єктивні юридичні права та обов'язки, що надаються їм правовими нормами, які власне і визначають правові зв'язки та взаємодію між суб'єктами. Суб'єктами правовідносин є індивідуальні або конкретні суб'єкти права, які використовують свою правосуб'єктність у конкретних правовідносинах, виступаючи реалізаторами суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, повноважень та юридичної відповідальності [6, с. 384–385]. Незважаючи на наявність спільних рис і зв'язку між суб'єктом права та суб'єктом правовідносин, їх не слід вважати рівнозначними: вони співвідносяться як загальне та конкретне. Поняття суб'єкта інформаційного права є ширшим, оскільки ним є особа, яка потенційно має можливість і здатність брати участь в інформаційних правовідносинах, тобто наділена правосуб'єктністю, тоді як суб'єктом інформаційних банківських правовідносин є особа, яка вступає в правовий зв'язок, реалізуючи свої інформаційні права та обов'язки в банківській сфері.

Суб'єкт інформаційного права є носієм передбачених правовими нормами суб'єктивних прав і обов'язків у сфері банківської діяльності держави й має потенційну можливість участі в правовідносинах. Саме інформаційна правосуб'єктність дає можливість суб'єкту інформаційного права стати суб'єктом інформаційних банківських правовідносин. Суб'єкт інформаційного права, реалізуючи свої суб'єктивні права та обов'язки в банківській сфері, вступає в правовідносини і, таким чином, внаслідок правореалізації набуває нової якості – стає суб'єктом інформаційних банківських правовідносин, зберігаючи при цьому ті якості, які він мав до вступу в правовідносини, будучи суб'єктом інформаційного права, він ним і залишається. Правореалізацією є практичне перетворення приписів норм інформаційного права в правомірні дії учасниками інформаційних банківських правовідносин. Наявність інформаційної правореалізації і є тим критерієм, що дає змогу відмежувати суб'єкта інформаційних банківських правовідносин від суб'єктів інформаційного права. І саме тому суб'єктом інформаційних банківських правовідносин визнається реальний учасник конкретних правовідносин.

Враховуючи особливості інформаційних відносин у банківській сфері, актуально розглянути модель трансформації суб'єкта права в суб'єкта правовідносин, яку запропонував В.Д. Чернадчук у бюджетній сфері [12, с. 146]. Суб'єкт інформаційного права

наділений правовою можливістю вступати в інформаційні банківські правовідносини, перетворює цю можливість, реалізуючи інформаційну правосуб'єктність у банківській сфері, у правову дійсність і набуває нової якості – стає суб'єктом інформаційних банківських правовідносин. Правова можливість (інформаційна правосуб'єктність у банківській сфері) органічно нерозривно поєднана з правовою реальністю (інформаційними банківськими правовідносинами), будучи її продуктом та наслідком розвитку. Правова можливість характеризує стан цієї реальності – інформаційних банківських правовідносин у їх розвитку і є проміжною ланкою між існуючою реальністю (цими правовідносинами) та її майбутнім станом. Інформаційна правосуб'єктність у банківській сфері, будучи абстрактною правовою можливістю, має певну ймовірність реалізації й за наявності умов перетворюється в реальну правову можливість унаслідок реалізації цієї правосуб'єктності. З іншого боку, абстрактна правова можливість за відсутності умов може зникнути, але водночас за наявності відповідних передумов (норм інформаційного права) та умов її реалізації (юридичних фактів) перетворюється у конкретну реальність. Таким чином, розвиток інформаційних банківських правовідносин (правової реальності) перетворює абстрактну правову можливість (інформаційну правосуб'єктність у банківській сфері) у конкретну правову реальність (інформаційні банківські правовідносини), яка, у свою чергу, змінює її, унаслідок чого суб'єкт інформаційного права перетворюється в суб'єкта інформаційних банківських правовідносин, одночасно залишаючись суб'єктом інформаційного права, набуваючи нової якості – суб'єкта інформаційних банківських правовідносин.

Суб'єктами інформаційних банківських правовідносин можуть бути держава в особі уповноважених органів, які діють від її імені, або самі ці органи, що діють від власного імені, а в окремих випадках суб'єктами можуть бути й посадові особи цих органів, юридичні та фізичні особи. В інформаційних банківських правовідносинах держава виступає в особі уповноважених органів, насамперед в особі Національного банку України. При цьому Національний банк України в зазначених відносинах може вступати й від власного імені, реалізуючи власні повноваження, які передбачені Законами України "Про Національний банк України", "Про банки і банківську діяльність" тощо. Статтею 6 Закону України "Про Національний банк України" визначено основну функцію Національного банку України, а ст. 7 – так звані "інші функції". Аналіз норм цих статей дає змогу зробити висновок про те, що всі функції, визначені цими статтями, опосередковано пов'язані з

інформаційною функцією або мають інформаційний зміст. Так, ст. 6 Закону України "Про Національний банк України" передбачено, що відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України. Але таке забезпечення є неможливим без аналітичної інформаційної діяльності.

Іншим суб'єктом інформаційних банківських правовідносин є банк. При здійсненні банківської діяльності банк як суб'єкт інформаційних банківських правовідносин може виступати як власник інформаційних ресурсів (інформаційних банківських технологій, інформаційних систем банку, засобів їх забезпечення), як власник цих об'єктів, як споживач інформації, як зберігач інформації. Банк як власник інформаційних ресурсів здійснює володіння й користування інформаційними ресурсами, реалізуючи повноваження розпорядження ними в межах, встановлених банківським законодавством та нормативно-правовими актами Національного банку України. Банк як споживач інформації отримує й використовує необхідну для здійснення банківської діяльності інформацію. Банк як зберігач інформації забезпечує належне зберігання інформації, забезпечує захист інформації з обмеженим доступом. Слід зазначити, що банк має право, відповідно до ч. 3 ст. 61 Закону України "Про банки і банківську діяльність", надавати інформацію, яка містить банківську таємницю, приватним особам та організаціям для забезпечення виконання ними своїх функцій або надання послуг банку відповідно до укладених між такими особами (організаціями) та банком договорів за умови, що передбачені договорами функції та/або послуги стосуються діяльності банку, яку він здійснює відповідно до ст. 47 зазначеного Закону.

До суб'єктів інформаційних правовідносин у банківській сфері слід віднести юридичних осіб – суб'єктів публічного права, які не є суб'єктами банківських правовідносин, а інших, зокрема адміністративних, податкових, фінансових, цивільних процесуальних, кримінальних процесуальних тощо. Суд; органи прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Антимонопольного комітету України; органи Державної податкової служби України; центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом із питань фінансового моніторингу; органи державної виконавчої служби з метою виконання завдань та функцій, які на них покладені, отримують інформацію, що містить банківську таємницю, а право на отримання такої інформації передбачено ч. 1 ст. 62 Закону "Про банки і банківську діяльність" та спеціальними законами, що визначають правовий статус і процесуальні аспекти їх діяльності.

Суб'єктами інформаційних банківських правовідносин є фізичні особи та юридичні особи – суб'єкти приватного права, які вступають у банківські правовідносини з приводу ведення банківських рахунків, отримання банківського кредиту тощо. Їх правовий статус визначається нормами банківського, цивільного та господарського законодавства. Однак такий вступ може супроводжуватися появою третього суб'єкта – суб'єкта господарювання.

Висновки. Підсумовуючи наведені міркування, на нашу думку, суб'єктами інформаційних банківських правовідносин є індивідуалізовані або конкретні суб'єкти інформаційного права, які реалізують свою правосуб'єктність у правовідносинах, виступаючи "реалізаторами" інформаційних суб'єктивних прав та обов'язків у банківській сфері.

Окреслюючи коло суб'єктів інформаційних банківських правовідносин, зазначимо, що ними можуть бути суб'єкти публічного права (Національний банк України, а в окремих випадках – судові органи; органи прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Антимонопольного комітету України; органи Державної податкової служби України; центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом із питань фінансового моніторингу; органи державної виконавчої служби, банки, юридичні особи – суб'єкти приватного права, фізичні особи.

Список використаної літератури

1. Гревцов Ю.И. Правовые отношения и осуществление права : монография / Ю.И. Гревцов. – Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1987. – 129 с.
2. Кельман М.С. Загальна теорія держави та права : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин, Н.М. Хома. – Л. : Новий Світ-2000, 2003. – 584 с.

3. Кечекьян С.Ф. Правоотношения в социалистическом обществе / С.Ф. Кечекьян. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – 187 с.
4. Погорілко В.Ф. Проблеми теорії конституційно-правових відносин / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко // Правова держава : зб. наук. праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – Вип. 17. – 462 с.
5. Рассолов М.М. Информационное право : [учеб. пособ.] / М.М. Рассолов. – М. : Юристъ, 1999. – 400 с.
6. Скакун О.Ф. Теория государства и права : [учебник для студ. высш. учеб. заведений] / О.Ф. Скакун. – Харьков : Консум : Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с. – (Мин-во внутренних дел Украины, Ун-т внутренних дел).
7. Теория государства и права : курс лекций / [М.И. Байтин, В.В. Борисов, Ф.А. Григорьев и др.] ; под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юристъ, 2000. – 776 с.
8. Теория государства и права : учебник / [отв. ред. Л.С. Явич]. – Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1982. – 382 с.
9. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении : [монография] / Р.О. Халфина. – М. : Юрид. лит., 1974. – 345 с.
10. Харитоновна О.І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади і правова природа : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Олена Іванівна Харитоновна. – Одеса, 2004. – 435 с.
11. Хропанюк В.Н. Теория государства и права : [учеб. пособ. для высш. учеб. завед.] / В.Н. Хропанюк ; [под ред. В.Г. Стрекозова]. – [2-е изд.]. – М. : ИКФ : Омега-Л : Интерстиль, 2004. – 382 с.
12. Чернадчук В.Д. Стан та перспективи розвитку бюджетних правовідносин в Україні : [монографія] / В.Д. Чернадчук. – Суми : Університетська книга, 2009. – 456 с.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2013.

Чернадчук Т.А. Некоторые вопросы определения понятия "субъект информационных правоотношений в сфере банковской деятельности"

В статье рассмотрены теоретические вопросы определения субъекта информационно-банковских правоотношений, предложено авторское определение.

Ключевые слова: субъект права, субъект правоотношений, субъект информационных правоотношений, субъект информационных банковских правоотношений.

Chernadchuk T. Some questions about the definition of "an information relationship in banking"

The article reviews the theoretical question of identifying the information and banking relationships, the author proposed definition.

Key words: entity, entity relationships, entity relationship information, an information bank relationships.